

Funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

KA2 STRATEGIC PARTNERSHIP PROJECT n°2019-1-LT01-KA201-060726

Citizen in 31 hours

Pilsonis 31 stundā

VĒLĒŠANAS

Mācību resursi

Izdevums *Pilsonis 31 stundā* ir metodisks līdzeklis ekonomikas, pilsoniskās izglītības un ētikas mācību satura apguvei starpdisciplinārā pieejā, kas izstrādāti Erasmus+ KA2 projekta *Citizen in 31 hours* ietvaros. Projekta materiāli sastāv no 10 tematiem: nevienlīdzība, nabadzība, migrācija, piesārņojums, patērētājsabiedrība, sociālie tīkli, mākslīgais intelekts, viltus ziņas, darbs, veselība. Katrā tematā ir trīs nodarbības. Katrā nodarbībā tiek aplūkota konkrēta apakštēma, kas atspoguļo personīgo vai kopienas, vai globālo perspektīvu. Katra no šīm perspektīvām ietver ekonomiskos, pilsoniskos un ētiskos aspektus.

1. NODARBĪBA

Temats: Vēlēšanas

Problēma: Vai es esmu racionāls vēlētājs?

EKONOMIKA: ekonomiskā racionalitāte, ekonomika

ĒTIKA: indivīda un sabiedrības attiecības

PILSONĪBA: valsts, suverenitāte, politiskais process, vēlēšanu sistēma

2. NODARBĪBA

Temats: Vēlēšanas

Problēma: Kā darbojas demokrātija?

EKONOMIKA: ekonomikas sistēmas, valdība un sabiedrība

ĒTIKA: demokrātiskas sabiedrības jēdziens un vērtības

PILSONĪBA: demokrātiskas valsts principi un vērtības, neatkarības nozīme, pārstāvības būtība, dažādas pārvaldes formas, vairākuma valdība, minoritāšu tiesības

3. NODARBĪBA

Temats: Vēlēšanas

Problēma: Kā darbojas demokrātija?

EKONOMIKA: ekonomikas sistēmas, valdība un sabiedrība

ĒTIKA: demokrātiskas sabiedrības jēdziens un vērtības

PILSONĪBA: demokrātiskas valsts principi un vērtības, neatkarības nozīme, pārstāvības būtība, dažādas pārvaldes formas, vairākuma valdība, minoritāšu tiesības

Redaktors: Ineta Helmane, Ilze Šūmane

© Latvijas Universitāte Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte, 2020

2. NODARBĪBA

Temats: Vēlēšanas

Problēma: Kā darbojas demokrātija?

EKONOMIKA ekonomikas sistēmas, valdība un sabiedrība

ĒTIKA: demokrātiskas sabiedrības jēdziens un vērtības

PILSONĪBA: demokrātiskas valsts principi un vērtības, neatkarības nozīme, pārstāvības būtība, dažādas pārvaldes formas, vairākuma valdība, minoritāšu tiesības

Pamatprincipi un to definīcijas

Demokrātija. Tautvaldība, politikas īstenošanas veids, kurā tauta tiek atzīta par politiskās varas avotu. Demokrātijā pastāv noteikumu un institūciju sistēma, kas nodrošina tautas piedalīšanos sabiedrības pārvaldē un varas īstenošanu tautas interesēs. Lēmumi tiek pieņemti, ņemot vērā vairākuma viedokli.

Tiešā demokrātija. Pārvaldības forma, kurā pilsoņi runā tieši par konkrētiem valsts jautājumiem, piemēram, referendumos.

Pārstāvnieciskā demokrātija. Pārvaldības forma, kurā pilsoņi ievēl pārstāvjus, lai lemtu par viņu valsts lietām.

Autokrātija. Pārvaldes forma, kurā vienai personai ir absolūta vara. Despotiska pārvaldes sistēma valstī, kur vienai personai pieder neierobežota augstākā vara; patvaldība, vienvaldība, absolūtisms.

Oligarhija. Pārvaldes forma, kurā vara pieder nelielai ietekmīgu cilvēku grupai.

Anarhisms. Pārvaldes forma, kas noraida hierarhiskas varas nepieciešamību, atbalsta cilvēku brīvprātīgu un vienlīdzīgu sadarbību.

Utilitārisms. Ētikas teorija, kurā teikts, ka vissvarīgākais ir maksimāli palielināt vairākuma ieguvumus, tas ir, pēc iespējas lielāku labumu pēc iespējas vairāk cilvēkiem.

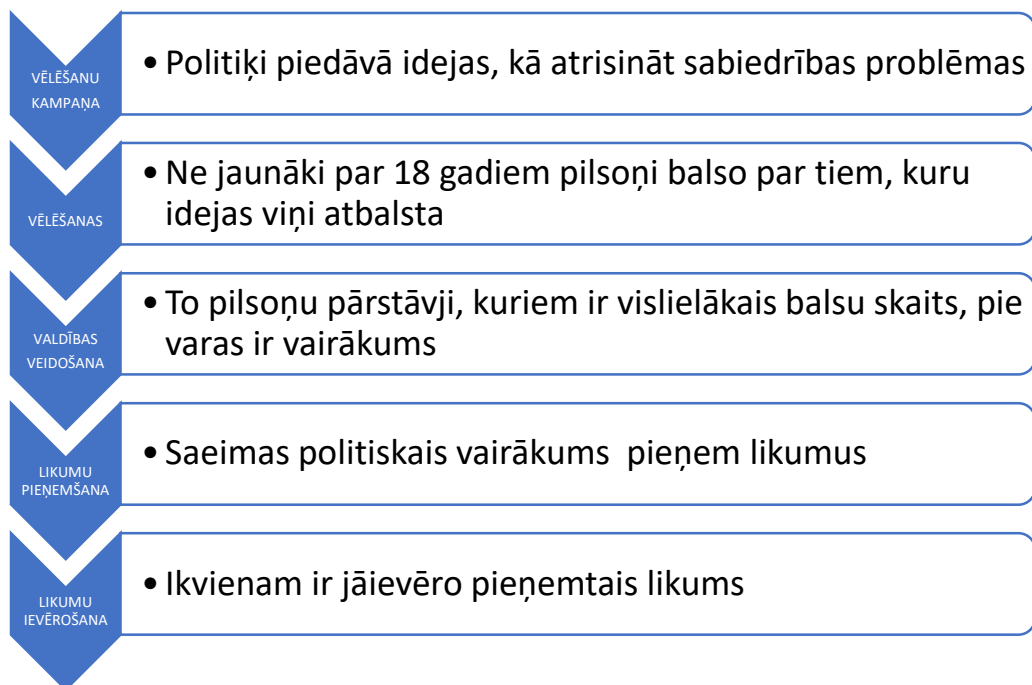
Vēlēšanas. Politisks process, kurā cilvēki pie varas ievēl pārstāvjus, balsojot.

Pilsonība. Pilsonība ir tiesiska piederība pie noteiktas valsts. Uz pilsoņiem attiecas valsts likumos noteiktie pienākumi un tiesības.

Konstitūcija. Jeb satversme ir valsts pamatlikums ar augstāko juridisko spēku, kas reglamentē cilvēka, sabiedrības, valsts dzīves tiesiskos principus.

Ievads.

Kā darbojas demokrātija?

Šeit ir svarīgi attēlot attiecības starp vairākumu un mazākumu. Jūs nedrīkstat balsot par idejām, kuras neatbalstāt. Un joprojām visiem jāievēro vieni un tie paši likumi.

https://www.samaracanada.com/samarablog/blog-post/samara-main_blog/2015/08/12/election-rules-for-nonprofits-explained

Uzdevumi

1

Vairākuma lēmums vai zupa ar šokolādi?

*Iepazīties ar demokrātijas principu, kad lēmumus pieņem ar vairākuma viedokli
Pārdomāt, vai vairākuma lēmums vienmēr ir pareizs*

Noskatieties video un atbildiet uz jautājumiem!

Padoms: skolēni uzmanīgāk skatīsies videoklipu, ja pirms tā uzdosit dažus jautājumus.

https://www.youtube.com/watch?v=WRM5rt3P72U&ab_channel=Lietuvoslaisvosiosrinkosinstitutas
(animācijas filma angļu valodā, iespējami automātiski subtitri latviešu valodā)

Jautājumi pēc video noskatīšanās (šo uzdevumu var veikt individuāli vai grupā):

1. Kādu politisko procesu atgādina zupas vārīšanas stāsts?
2. Cik balsu ir nepieciešams, lai balsojumu uzskatītu par saistošu?
3. Ja mazāk nekā puse nodoto balsu, vai ar balsošanu pieņemtais lēmums ir derīgs visiem?
4. Vai jūs vēlētos, lai kāds lēmums tiktu nodots balsošanai un saskaņā ar vairākuma viedokli tas tiktu pieņemts (piemēram, ģimene, atvaļinājuma izvēle, skolas, skolas dzīve utt.)?
5. Kā ir taisnīgāk: kad kāds izlemj par visiem vai kad izlemj ar balsu vairākumu?
6. Vai taisnība, ka vairāk zinošā balss ir vienāda ar ne tik zinošo?

Cik daudz demokrātijas ir mūsu skolā?

- *Uzziniet, kas ir raksturīgs demokrātijai*
- *Novērtējiet, cik daudz skolā ir demokrātijas*
- *Novērtējiet vairākuma valdības stiprās un vājās puses*
- *Uzziniet, kādi noteikumi ir nepieciešami, lai demokrātija būtu taisnīga*

Demokrātija skolā.

Ieva un Toms sarunājas skolā.

-Nu, kuru stundu tu tagad apmeklēsi?

-Nezinu, un kas notiek?

-Tā jautrā taizemiete mūzikas kabinetā māca spēlēt bungas. Laboratorijā notiek lāzeru fizika. Siltumnīcā - Ieva parādīs, kā vairošanās ar bumbuļiem atšķiras no sakneņiem.

-Viss ir tik interesanti, es nevaru izlemēt.

-Bungu nodarbība - spēks. Bet šodien labāk dodošos uz atpūtas telpu, lai mierīgi sagatavotos matemātikas pārbaudījumam.

-Labi, tad es eju pie bungām. Ba dum tss!

-Atcerieties, ka pēcpusdienā mēs balsojam par nākamajiem formastērpiem.

-O jā! Lai dzīvo džinsi!

Jautājums: Vai esat veicinājis lēmumu pieņemšanu skolas mērogā? Ja jā, kā un kā tas notika? Vai bijāt apmierināts ar rezultātu?

Demokrātija neaprobežojas tikai ar valsts centrālo varu. Pastāv arī skolas, kurās skolēni paši izlemj, ko, kad un kādā tempā mācīties, katram skolas loceklim, sākot ar pirmklasniekiem un beidzot ar direktoru, ir vienādas tiesības un viena balss, lai vēlēšanās risinātu skolas jautājumus - par noteikumiem, skolas telpām, formas tērpiem, vispārējo budžetu, ēdināšanu, vidi, brīvdienām un daudz ko citu. Šāda iesaistīšanās skolas dzīvē ne tikai motivē, bet arī uzliek atbildību katram tās loceklim.

1. Aiciniet skolēnus atbildēt uz jautājumu:

Kas ir tā sauktā uz vairākumu balstītā sistēma?

- a) Diktatūra
- b) Autokrātija
- c) Demokrātija
- d) Anarhija

(Pareizā atbilde C- Demokrātijā)

2. Organizējiet demokrātisku balsojumu par savas skolas jautājumiem, balsojiet par pašiem nozīmīgām lietām!

Izmantojiet vienu no bezmaksas tiešsaistes balsošanas platformām: www.iqpolls.com; <https://www.mentimeter.com>; www.polleverywhere.com vai citus. Visa klase varēs redzēt un pārrunāt kopīgās atbildes.

1. Kas šodien skolā jāpasniedz pusdienās?

- a) Burgeri
- b) Dārzeni
- c) Kūkas

2. Cik vajadzētu maksāt skolas pusdienām?

- a) bezmaksas
- b) 1 EUR
- c) 10 EUR

3. Kā tērēsim klases naudas fondu?

- a) Nopirkt dāvanu skolēnam, kuram pirmajam dzimšanas diena
- b) Uzdāvināt skolēnam ar visaugstākajām sekmēm
- c) Sadalīt visiem klases skolēniem vienādi

4. Vai balsošanā skolotājam piešķirt 2 papildu balsis?

- a) Jā
- b) Piešķirt 3 balsis
- c) Piešķirt 10 balsis

5. Kas šodien visiem jādara pēc stundām?

- a) Jāpilda mājasdarbi
- b) Jābrauc ar skrituļdēli
- c) Jāspēlē klavieres

6. Kam skolā jāizlemj, kādā krāsā krāsot skolas solus?

- a) Skolēniem, kas sēž konkrētajā solā
- b) Kopīgi balsojot visam skolas kolektīvam par vienas krāsas soliem
- c) Skolas vadībai

3. Apspriediet balsošanas rezultātus, izmantojot šādas vadlīnijas:

- Kā demokrātija izpaužas jūsu skolā? Miniet konkrētus piemērus!

Piemēram, jūs izlemjat, kā svinēt klasesbiedru dzimšanas dienas, jūs izvēlaties, kur doties ekskursijas laikā, jūs ievēliet klases vecāko, skolas padomi utt.

- Vai jūs vēlētos, lai visi lēmumi skolā tiktu pieņemti ar balsojumu un vairākuma viedokli? Kāpēc?

Mudiniet skolēnus apsvērt, kādus jautājumus viņi vēlētos risināt, balsojot. No kādas klases, skolas lietām viņi šobrīd jūtas izslēgti. Kas mainītos, ja skolā būtu vairāk demokrātijas. Ja lielākā daļa lēmumu nedarbojas, diskutējiet par atbildības uzņemšanos šajā gadījumā.

- Kas uzvarētu un kurš ciestu, pieņemot lēmumus vairākuma balsojumā?

Ja lēmumi tiktu pieņemti tāpat kā šajā balsojumā, priekšrocības būtu tam, kurš formulē atbildes. Tādā demokrātiskā veidā būtu jāizvēlas starp lielāku un mazāku ļaunumu. Neviena izvēle jums var nebūt piemērota personīgi. Bet tas pats notiek arī ar demokrātiju valstī - kandidāti, viņu idejas var vispār neatbilst vai tikai daļēji atbilst personiskajai pārlicēbai. Dažreiz jums ir jābalso nevis "par", bet "pret" ideju. Arī vairākuma lēmums var būt pretrunā minoritātes vēlmēm. Piemēram, ja vairākums pusdienās nobalso par burgeru, ko darīs veģetārieši?

Jautājiet, vai ir pareizi izlemt citiem, uzspiest vairākuma viedokli, vai tas uzliek pienākumu visiem ievērot lēmumu, piemēram, vai vairākuma vēlme pusdienot bez maksas uzliek pārtikas piegādātājam pienākumu to nodrošināt bez maksas. Mūsu vēlmes nevar būt pretrunā ar ekonomikas likumiem un pārkāpt citu cilvēku tiesības un brīvības.

- Kurš risinājums ir pareizākais: vai izlemj pats cilvēks, vai izlemj vairākums (balsojot), vai vadība nolemj? Kāpēc?

Mudiniet skolēnus domāt par dažādām situācijām, izmantojiet jautājumu par solu pārkrāsošanu. Vai ir iespējams, ka visi būs apmierināti? Nē, pat ja soli tiks pārkrāsoti tādā krāsā, kādā vēlas skolēns, citiem var nepatikt, ka katrs skolas solis ir atšķirīgs.

2

Vairākuma vara: mīti un patiesība

Atšķirt tiešo demokrātiju no pārstāvnieciskās demokrātijas

Spēt sniegt tiešās un pārstāvnieciskās demokrātijas piemērus

Pārbaudiet attiecības starp vairākumu un mazākumu demokrātijā, lēmumu pieņemšanā un atbildībā

Veicināt interesi par sociālajiem jautājumiem, iesaistīšanos politikā

Vairākums vai mazākums?

“Lielākā daļa cilvēku vienmēr kļūdās. Mazākumam reti ir taisnība, ”sacījis dramaturgs Henriks Ibsens.

Jautājums: Vai jūs piekrītat Ibsena idejai?

Šveice ir vienīgā valsts ar tiešu demokrātiju dažās tās daļās (kantonos). Šveices iedzīvotāji atšķirībā no pārstāvniecisko (reprezentatīvo) demokrātiju iedzīvotājiem, referendumos risina vissvarīgākos sociālos jautājumus. Tādā veidā iedzīvotāji tiek aktīvi iesaistīti un izsaka savu viedokli tādos jautājumos kā, piemēram, vai būtu jāierobežo imigrācija, jābūvē jauna skola, jāpagarina ikgadējais atvaļinājums utt.

Jāpatur prātā, ka arī Šveicē mazākumam ir jāpielāgojas vairākuma lēmumam. Tātad, pat ja jūs balsojāt par garākām brīvdienām, bet vairākums nobalsoja pret, jums jāpakļaujas vairākumam. Ja vien jūs personīgi neesat vienojies ar savu darba devēju citādi.

1. Atzīmējiet pareizo atbildi!

Kurš piemērs atspoguļo tiešo demokrātiju?

- a) Saeimas vairākums nobalsoja par pensiju palielināšanu
- b) Pilsoņu referendums neatbalstīja jaunas skolas celtniecību
- c) Jānis iesniedza komentārus par likumprojektu par pensiju palielināšanu
- d) Pilsētas mērs ierosināja jaunas skolas celtniecību

(Pareizā atbilde – b)

2. Atzīmējiet pareizo atbildi!

Demokrātija ir brīvība izvēlēties tirānu.

- a) Mīts
- b) Patiesība
- c) Var būt gan mīts, gan patiesība

Patiesība. Pilsoņi var brīvprātīgi, brīvi balsojot, pie varas arī ievēlēt nācijas ienaidnieku, apspiedēju, ja viņš pirms vēlēšanām spēj piesaistīt vairākumu vēlētāju savā pusē. Tiesa, tādās valstīs kā Latvija lēmumi nav atkarīgi tikai no viena cilvēka. Politiķu patvaļu ierobežo Satversme, likumi tiek pieņemti ar Saeimas, kuru veido dažādu partiju un uzskatu pārstāvji, balsu vairākumu. Latvijā tiek piemērots arī varas dalīšanas princips, kad pilnvaras tiek sadalītas dažādām institūcijām, tādējādi ierobežojot varu un aizsargājot brīvību. Pilnvaras ir sadalītas likumdošanas, izpildvaras un tiesu iestādēm, aizliedzot veikt svešas funkcijas. Politologi nosauc tādus demokrātiski ievēlētus diktatorus kā Vladimirs Putins (Krievijas prezidents), Daniels Ortega (Nikaragvas prezidents), Sadams Huseins (Irākas prezidents) un citi.

3. Atzīmējiet pareizo atbildi!

Ja piemērots lielākajai daļai, tad tas neder nevienam.

- a) Mīts
- b) Patiesība
- c) Var būt gan mīts, gan patiesība

Var būt **gan mīts, gan patiesība**. Pārstāvnieciskajā demokrātijā vēlētāji izvēlas kādu no piedāvātajiem variantiem (Saeimas kandidāti, pašvaldību deputātu kandidāti, Eiropas Parlamenta deputātu kandidāti), un neviens no variantiem var 100% neatbilst viņu uzskatiem. Ievēlētie politiķi piedāvā vairākumam piemērotus risinājumus, kuriem nav lielu pretinieku, tāpēc arī šie risinājumi bieži vien ir kompromisi.

Tomēr piesardzīgai valdībai ir jāņem vērā arī minoritātes situācija, jāciena un jāaizsargā viņu intereses, pat ja viņi nepiekrīt vairākuma viedoklim. Vairākuma lēmums nevar aizskart individuālās brīvības un tiesības. Ir jautājumi, kas tiek risināti individuāli, nevis kolektīvi. Individuālās brīvības aizsargā valsts konstitūcija (Latvijas Republikas Satversme).

4. Atzīmējiet pareizo atbildi!

Neinteresē politika - nebalso.

- a) Mīts
- b) Patiesība
- c) Var būt gan mīts, gan patiesība

Mīts, kas balstīts pārliecībā, ka lielākā daļa cilvēku ir pārāk dumji, tāpēc lēmumi jāpieņem profesionāļiem, t.i., ņemot vērā attiecīgās jomas ekspertu ieteikumus. Tomēr, pat ja cilvēki nav šīs jomas eksperti, viņiem ir jābūt tiesībām izteikties par jautājumiem, kas viņus skar. Viņiem ir tiesības balsot par tiem, kurus viņi uzskata par visvairāk savus uzskatus pārstāvošiem. Protams, labāku, informētāku lēmumu, kas balstīts uz personīgo pārliecību, var pieņemt, ja balsošana notiek, pamatojoties uz to, kā konkrētā partija vai politiķis plāno risināt aktuālos jautājumus, pēc kādām vērtībām tas vadās.

Politiķi tiek ievēlēti, lai kalpotu tautai, un tāpēc viņiem ir jāņem vērā vēlētajū uzskati un vēlmes, lai kādi tie būtu. Tāpat politiķi nevar zināt visas atbildes, būt profesionāļi visās jomās.

Latvijā vēlēšanās parasti piedalās aptuveni puse balsstiesīgo. Taču Austrālijā par nepiedalīšanos balsošanā draud naudas sods. Ko darītu, ja visiem Latvijas iedzīvotājiem būtu jābalso?

3

Un ja nu vairākums neizlemj?

Iepazīties ar dažādām pārvaldes formām, spēt tās aprakstīt ar saviem vārdiem

Spēt minēt demokrātijas, autokrātijas, anarhijas piemērus

Spēt kritiski novērtēt dažādas pārvaldes formas, noteikt to stiprās un vājās puses

Ir trīs galvenie veidi, kā risināt kopīgas problēmas. Piemēram, ko darīt ballītes laikā katrs pats var izlemēt. Kā tas izskatās? Laura pļāpā ar Džonu. Ieva ir šokā. Citi spēlē *Alias*. Katrs dara, ko vēlas, nav neviena, kas visiem liek dejot. Šo formu sauc par anarhiju.

Otrais risinājums ir vairākuma lēmums. Visi balso un, ja 6 no 10 ir par dejošanu, pārējiem četriem arī jāiet dejot. Tā ir demokrātija. Demokrātija ne vienmēr ir bijusi tāda, kādu mēs redzam šodien, kad visi var piedalīties valsts pārvaldē neatkarīgi no rases, dzimuma, kad likuma priekšā visi ir vienlīdzīgi, kad varas gribu ierobežo konstitūcija. Senajās Atēnās, kuras tiek uzskatītas par demokrātijas šūpuli, balsot varēja tikai vīrieši, nepilsoņiem un vergiem nebija tiesību. Tur demokrātiskā balsojumā bija iespējams izraidīt tos, kas domā citādi nekā pilsēta.

Trešais ceļš ir tad, kad valdība izlemj un visiem jāpakļaujas. Piemēram, ballītes laikā Ieva liek visiem dejot, un tie, kas nepakļaujas, tiek sodīti. Tā ir autokrātija, kurā viens cilvēks izlemj par visiem. Ja neliela grupa izlemtu par visiem, to sauktu par oligarhiju.

1. Aiciniet skolēnus atbildiet uz jautājumu:

Kurš piemērs visprecīzāk atspoguļo autokrātiju?

- a) Indijā vecāki izvēlas saviem bērniem dzīvesbiedru.
- b) Šveicē pēc referenduma tika noraidīts priekšlikums pagarināt atvaļinājumu līdz 6 nedēļām
- c) Liberlande ir beznodokļu valsts
- d) ASV nāvēssodu var piemērot tikai zvērinātie, nevis tiesnesis (Pareizā atbilde – a)

2. Iedomājieties, ka šodien un agrāk slaveni cilvēki sociālajos tīklos sarakstās par demokrātiju. Meklējiet internetā, ko sarakstē iekļautie cilvēki domāja par demokrātiju, un aizpildiet tukšās vietas:

Vinstons Čērčils:

Galū galā demokrātija ir vissliktākā pārvaldes forma. @ Ruso, es zinu, ka tu man piekritīsi. Un ko domā citi?

Aristotelis: _____

Tomass Džefersons: _____

Vītauts Landsberis: _____

Vaira Vīķe – Freiberga _____

Voltērs: _____

Kims Čenuns: _____

Ludvigs Heinrihs fon Mīzess: _____

Aristotelis: Demokrātija nav ideāla, bet kas ir labāk - nabadzīgo vairākuma griba vai dažu bagāto valdīšana? Lai gan, lai pēdējie spētu pārvaldīt, viņiem vajadzētu būt izglītotākiem.

Tomass Džefersons: Vai tas ir pareizi, ja 51 procents atņem atlikušos 49 procentus no tiesībām?

Vītauts Landsberģis: Demokrātija ir tikai vēl viena iespēja cīņai pret visiem. Demokrātija pasargā no sliktākām lietām - autokrātijas un tirānijas.

Vaira Vīķe – Freiberga: ko demokrātija nozīmē? Mums kopš neatkarības atgūšanas ir tādas vēlēšanas, kur katrs viens un gandrīz gribētos teikt, ka katrs viens un viņa suns un kaķis var pierakstīties kā kandidāts un neviens viņam nestāvēs ceļā.

Voltērs: Nu, es labāk paklausītu vienam lauvam, kas ir stiprāks par mani, nekā diviem simtiem žurku.

Kims Čenuns: Gudra attieksme. Gaidu Ziemeļkoreju!

Ludvigs Heinrihs fon Mīzess: Vinston, jūs, iespējams, neesat dzirdējis par brīvo tirgu? Tā ir īsta demokrātija. Pērkot mēs balsojam. Katrs iztērētais dolārs un santīms ir mūsu balss tiem, kam jāizdzīvo.

3. Uzskaitiet visas kopienas un grupas, kurām piederat (piemēram, ģimene, klase, skola, skauti, apkaimes kopiena, draudze, sporta komanda, tauta, Eiropa utt.). Uzrakstiet, kā jautājumi tiek risināti katrā kopienā: demokrātiski, anarhiski vai autokrātiski.

Piemēram, futbola komanda - autokrātija, visus lēmumus pieņem tikai treneris.
Grāmatu klubs – demokrātija, mēs apspriežam grāmatas, kas saņēma visvairāk balsu no kluba biedriem.
Ģimene – anarhija, ikviens var brīvi rīkoties, ko vēlas un kad vēlas.

4

Utilitārisms. Vai ir risinājumi visiem?

Pārbaudīt utilitārisma lielākas laimes principu – svarīgi ir kopējās, nevis individuālās laimes vairošana, kas paredz, ka cilvēkiem bieži vien jārikojas pretēji personīgajām interesēm
Novērtējiet utilitārisma stiprās un vājās puses
Atpazīt utilitārus argumentus ikdienas dzīvē
Utilitārisma sasaistīšana ar demokrātiju

Jānis uzaicināja klasesbiedrus uz savu dzimšanas dienas ballīti, kuru viņš rūpīgi sarīkoja. Tēma - dzīve pie jūras.

-Daudz laimes dzimšanas dienā! Esi laimīgs!

-Paldies! Laipni aicināts pie galda!

-Lieliski! Es esmu tik izsalcis. Kas te ir, garneles? Un šeit? Kaviārs? Kāpēc tikai jūras veltes? Varbūt ir kaut kas cits? Es esmu ļoti alerģisks.

-Es zinu, bet nekā cita nav. Šis atstās lielu iespaidu uz visiem pārējiem. Visi dievina garneles, astoņkājus, jūras ķemmītes, austeres...

-Nē! Man jau ir slikti. No visiem šiem riebekļiem un tevis. Vai tu upurē labāko draugu piecdesmit citu cilvēku labā, pret kuriem tu gribi palielīties? Negaidīju!

-Es nedomāju, ka būsi tik dusmīgs. Bet paskatieties, cik visi ir laimīgi! Galu galā šī ir mana dzimšanas diena!

Jautājums: Kā jūs domājat? Vai, jūsuprāt, Jānis rīkojās pareizi?

Utilitārisms ir ētikas teorija, kuru izstrādājis Džeremijs Bentams. Pēc utilitāristu domām, pareizā rīcība ir tā, kas maksimāli palielina kopējos ieguvumus un samazina ciešanas. Utilitāristu moto ir dot labumu pēc iespējas vairāk cilvēkiem. Visi pasākumi šī mērķa sasniegšanai, pēc viņu domām, ir vērtīgi.

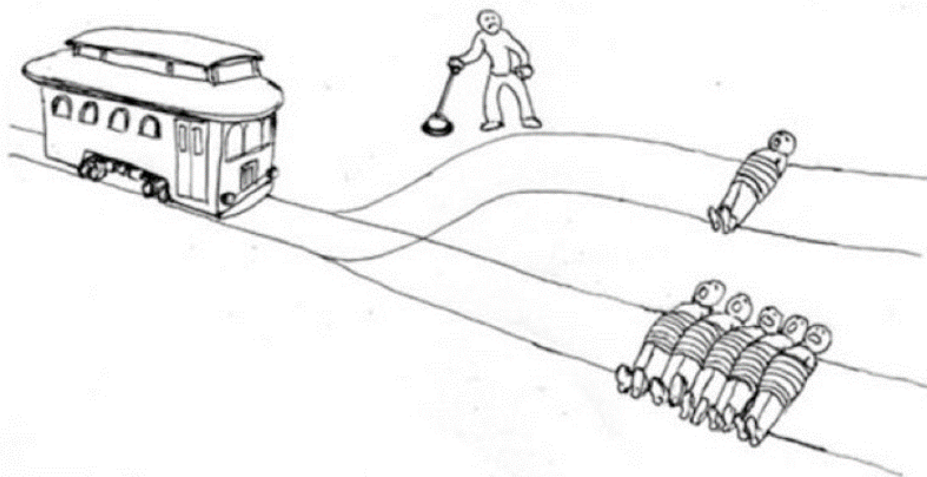
1. Aiciniet skolēnus atbildēt uz jautājumu:

Kādu principu ievēro utilitāristi?

- Izvairieties no galējībām, sasniedziet "zelta vidusceļu"
- Katras darbības vai darbības morālā vērtība ir tikai tās sekas.
- Darbības pašas par sevi ir labas vai sliktas, neatkarīgi no to sekām
- Lai vairāk laimes pēc iespējas vairāk cilvēkiem

(Pareizā atbilde – d)

2. 1967. gadā angļu Filipa Rūta Fūta aprakstīja hipotētisku ētisku eksperimentu “Tramvaja dilemma”:

Iedomājieties situāciju, ka tramvajs traucas pa sliedēm, uz kurām guļ pieci piesieti cilvēki. Jūs stāvat blakus svirai, kas var pārslēgt sliedes. Ja pārslēgsiet sviru, tramvaju novirzīsiet uz sānu sliedēm, uz kurām ir piesiets viens cilvēks. Situācija ir tāda, ka citām izvēlēm nav ne laika, ne iespēju. Kuru variantu jūs izvēlētos?

Varianti:

- A. Neko nedarīsiet, ļausiet tramvajam kursēt pa sliedēm un upurēsiet piecas dzīvības.
- B. Nolaidīsiet sviru, novirzīsiet tramvaju uz sānu sliedēm un upurēsiet vienu dzīvību.

Turpiniet diskusiju:

- Kāpēc izvēlējāties šo iespēju?
- Kura izvēle atbilst utilitārisma principam, kāpēc?
- Kurš variants ir ētiski pareizāks, kāpēc?
- Sniedziet piemēru, kad jūs esat pieņēmis lēmumu, pamatojoties uz utilitārisma argumentu!
- Saistiet utilitārisma principu ar valsts pārvaldi, demokrātisko procesu, ilustrējiet ar piemēru!

Kāpēc izvēlējāties šo iespēju?

Neatkarīgi no tā, kuru variantu skolēns ir izvēlējis, ir svarīgi spēt argumentēt savu izvēli.

Kura izvēle atbilst utilitārisma principam? Kāpēc?

Otrais variants, jo 5 cilvēku laime, pēc utilitāristu domām, ir vērtīgāka nekā viena ciešanas.

Sniedziet piemēru, kad jūs esat pieņēmis lēmumu, pamatojoties uz utilitārisma argumentiem.

Piemēram, kā Jānis nolēma iepriecināt 50 cilvēkus ar jūras veltēm, lai gan viņa labākajam draugam ir alerģija pret tām.

Ir taisnība, ka Rietumos dominē liberālā demokrātija, kur vairākums izlemj, tomēr tiek mēģināts ņemt vērā arī mazākuma uzskatus un vēlmes. Partiju situācija to pierādītu, ja būtu dažādas izvēles iespējas un jūras velšu neēdēji, lielākā daļa varētu tās baudīt netraucēti.

Kurš variants ir ētiski pareizāks, kāpēc?

Ētiskais taisnīgums ir atkarīgs no morāles filozofijas, kurai cilvēks piekrīt. Ja jūs piekrītat utilitārisma, jūs teiksiet, ka otrais variants ir pareizs, jo tas samazinās upuru skaitu. Viņiem šāds lēmums liktos taisnīgāks nekā nepārslēgt sviras. No otras puses, pārslēdzot sviru, jūs uzņematies atbildību, atšķirībā no tā, lai ļautu notikumiem notikt pašplūsmā.

Šim eksperimentam nav vienas pareizas atbildes, bet tas mūs mudina domāt par mūsu rīcības morālajiem pieņēmumiem.

Saistiet šo eksperimentu ar demokrātisko procesu, ilustrējiet ar piemēru.

Politiķi vienmēr cenšas reaģēt uz vēlētāju vajadzībām, piesaistīt viņu balsis, tāpēc viņi pieņem lēmumus, kurus atbalsta pēc iespējas vairāk sabiedrības. Piemēram, lēmumu palielināt pensijas atzinīgi vērtēs lielākā daļa iedzīvotāju, jo pensionāri Latvijā ir trešdaļa iedzīvotāju. Bet, ja tiktu izvirzītas alternatīvas, piemēram, algu paaugstināšana ārstiem, mēs redzētu daudzveidīgākus rezultātus.

5

Projekts “Vai jāļauj balsot sešpadsmit gadus veciem bērniem?”.

Otrais solis - spēcīgāko argumentu atlase

Pārrunāt balsošanas jautājumu no 16 gadu vecuma

Mācieties apspriest, cienīt dažādus viedokļus

Pamatot savu nostāju uz dažādiem argumentiem (ekonomiskiem, politiskiem, ētiskiem)

Mācieties īsi un skaidri izklāstīt tēmu, pārliecināt citus

“Zemāks vēlēšanu vecums nozīmē, ka cilvēki ar interesi par politiku iesaistās agrākā vecumā. Pilsoniskajā izglītībā var ieguldīt vairāk. Tādā veidā jaunieši tiek sagatavoti pirmajām vēlēšanām, tiek nodrošināti ar visu nepieciešamo informāciju un tiek motivēti interesēties par politiku skolā, kas veicinās viņu dalību nākamajās vēlēšanās, ”sacīja “IG Demokrātija” (interesentu apvienība Austrijā) priekšsēdētāja Tamāra Eha.

2007. gadā Austrija samazināja balsošanas vecumu pašvaldību un valsts vēlēšanās un kļuva par pirmo valsti Eiropas Savienībā, kurā 16 gadus veci jaunieši ir tiesīgi balsot visās vēlēšanās. Austrijai sekoja Malta, Skotija, daži Vācijas reģioni, arī Igaunijā pašvaldību vēlēšanās ir atļauts balsot no 16 gadu vecuma.

Projekts: Vai jāļauj balsot sešpadsmit gadus veciem bērniem?

1. Sadaliet skolēnus vairākās grupās pa 4-6 skolēniem, atbilstoši nostājai, par kuru viņi pagājušajā stundā savāca argumentus - balsot vajadzētu ļaut balsot sešpadsmitgadīgajiem / nevajadzētu ļaut balsot sešpadsmitgadīgajiem.
2. Lūdziet skolēnu grupās pārrunāt atrastos argumentus un izvēlēties 3 spēcīgākos, lai atbalstītu viņu nostāju. Argumentiem jāatspoguļo dažādas jomas - politika, ekonomika, ētika.
3. Pierakstiet visu grupu argumentus uz tāfeles pa jomām, sadalot tāfeli divās daļās: ļaut balsot sešpadsmitgadīgajiem / nevajadzētu ļaut balsot sešpadsmitgadīgajiem.

Vajadzētu ļaut balsot sešpadsmitgadīgajiem			
Argumenti	Ekonomika	Politika	Ētika
1.			
2.			
3.			

Nevajadzētu ļaut balsot sešpadsmitgadīgajiem			
Argumenti	Ekonomika	Politika	Ētika
1.			
2.			
3.			

4. Aiciniet skolēnu grupas sagatavot īsu video "Vai jāļauj balsot sešpadsmitgadīgiem bērniem?" uz nākamo stundu. Jūs varat intervēt sešpadsmitgadniekus, pieaugušos cilvēkus uz ielas, viedokļu līderus, politiķus, slavenības u.tml..

Pašnovērtējums. Kas ir jāzina ?

Aiciniet skolēnus atbildēt uz jautājumiem. Skolēna ziņā ir izlemt, vai viņi var atbildēt uz šiem jautājumiem. Ja nē, skolēnam jāvēršas pie skolotāju, lai saņemtu palīdzību tēmas izpratnē.

Jautājumi:

1. Kādas ir trīs galvenās demokrātiska procesa priekšrocības?
2. Kādi ir trīs galvenie demokrātiskā procesa trūkumi?

Iespējamās atbildes:

1. Ikviens var izteikt savu viedokli, piedalīties valsts lēmumu pieņemšanā. Atspoguļo vēlētāju vairākuma intereses. Citas demokrātijas alternatīvas ir sliktākas (autokrātija, oligarhija). Pat nācīgas ienaidniekus var ievēlēt demokrātiski.
2. Neapmierināti ir tie cilvēki, kuri balsoja citādi. Dažreiz jums ir jāizdara izvēle, ja neviens no izvēlēm jums personiski nav pilnībā pieņemama. Process, kas prasa daudz zināšanu un diskusiju.